

Др Марко Павловић,

редовни професор Правног факултета
Универзитета у Крагујевцу

СЛАБОСТ КРИВИЧНЕ ПРЕСУДЕ У СРБИЈИ КРАЈЕМ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА

У чланку се анализира слабост кривичних пресуда са унутрашњег и спољног аспекта. Са унутрашњег аспекта, пресуде су биле слабе због некритичке употребе олакшавајућих околности. У фази извршења, пресуда се слабила беспримерним беспосличјењем у затворима. Најзад, бројна некритичка помиловања и условни отпусти били су својеврсни удари на пресуде, који су их споља слабили. Главни узрок слабости кривичне пресуде аутор налази у судијском страху од могуће освете осуђеника или њихових рођака. С обзиром на слабост полиције, тај страх је био реалан.

Кључне речи: *Олакшавајуће околности. – „Робија–добрија“. – Условни отпуст. – Помиловање. – Страх од освете.*

Почетком XX века, пет-шест деценија после првог таласа европеизације судског уређења и кривичног поступка, у Србији је покренуто питање нове свеобухватне европеизације, односно велике реформе судских установа.¹ Од изнетих разних судских мана, једна је била кључна и имала је изразито домаћу боју. Била је реч о слабости судске пресуде. Сва слабост судства испољавала се у слабости судских пресуда – слабости у њиховом доношењу и њиховом извршењу. У оцени стања из 1910. године стоји „да су у нас изречене осуде прилично благе и да кривци, поред тога, услед честих помиловања и условног отпуста врло брзо излазе из казненог завода, те тако и од те благо изречене казне издрже само мали део. Због тога и због никаквих казних завода, уз још неке узроке, јавна сигурност код нас увек је била мала“. Ова оцена (дијагноза) потицала је од Михаила П. Јовановића, правника са огромним искуством у судској струци, које

¹ М. Павловић, *Српска правна историја*, Крагујевац 2005, 414–416, 438, 517–523.

је стицао на свим нивоима власти – од првостепених судова до Касационог суда, као и на месту министра правде.²

1. „ПОРОК“ ОЛАКШАВАЈУЋИХ ОКОЛНОСТИ

Као први велики проблем пресуда у Србији јавила се неодмрена и некритичка употреба признања као олакшавајуће околности. Према Казненом законик у (чл. 59, тач. 7), признање се сматрало као олакшавајућа околност ако се кривац „сам суду пријави и своју кривицу призна, а могао је лако утећи или се сакрити, или ако призна кривицу пошто се почне ислеђивање, али пре него се дело његово докаже другим чим“. Из ове одредбе произлазило је „да само оно признање оптуженика може служити за олакшавну околност, које је учињено услед гриже савести и кајања“. Међутим, судови у Србији – по упозорењу из *Бранича* од 1887. године – су „махом свако оптужениково признање узимали за олакшавну околност“. Они се нису обазирали „ни најмање на то што није могао побећи, или за то што се није могао сакрити, или је принуђен другим доказима и околностима да то призна“.³

Више од две деценије после упозорења из *Бранича*, стање се није променило. У међувремену, оно је постало појава која би се могла означити као порок олакшавајућих околности. Прво што је истраживачу кривичних пресуда у Србији 1910. године падало у очи „то је да мало која кривична пресуда не садржи добро владање кривчево и признање кривице као олакшавне околности и онда у највише случајева и спуштање казне испод законом одређенога минимума казне за дело за које се кривац осуђује“. Што се признања тиче, оно је, противно законским условима, и даље узимано као олакшавајућа околност и када није „дошло пре него што је кривица оптуженикова и иначе, другим којим доказом, доказана“. Не водећи рачуна о законским условима, судови у Србији су поступали „чисто механички, каже се: како је узето да је кривица признањем доказана, то оптуже-

² М. П. Јовановић, „Олакшавне и отежавне околности у кривичним делима“, *Архив за правне и друштвене науке (Архив ПДН)*, књ. IX, 4/1910, 247; *Народна енциклопедија СХС*, књ. II, Загреб 1928, 174, 812.

³ М. Стевановић, „Опет о признању кривца као олакшавној околности“, *Бранич* 8/1887, 274, 275. М. Стевановић је, психолошки тумачећи §59. тач. 7, још напомињао да се мора узети „да је законодавац ишао на то да оптужениково признање буде логична последица гриже савести и кајања а не других могућих принуда, пошто такво признање показује: да оптуженик није покварен; да нема навике да чини казнима дела; и да даје судији веровања, да ће у будуће бити добар грађанин, и баш са тога, и једино са тога такво признање и заслужује да се узме за олакшавну околност.“

ни има признање за олакшавну околност“. Дешавало се да оптужени упорно пориче своју кривицу „и, шта више, труди се да обори доказне основе који против њега постоје“, али „кад његова кривица буде утврђена, н. пр. сведоцима очевидцима, он је, видећи да нема куд даље, призна. И онда долази пресуда: кривица је доказана признањем оптуженога, које се слаже са свима ислеђеним околностима, као и казивањем сведока, и оптужени има признање као олакшавну околност из чл. 59 тач.7, без икакве констатације да ли то признање као олакшавна околност одговара погодбама овога законског прописа“. Било је чак и таквих случајева „да оптужени, који до пресуде којом се осуђује кривицу никако није признавао, после те пресуде призна кривицу, па му се и такво признање после у другој пресуди узима у олакшавну околност. Рекао би човек као да се кривцу нарочито иде на руку да кривицу не призна докле год мисли да може суд преварити, па тек кад се увери да од тога нема успеха, да призна само због мање казне“ – примећивао је председник Касационог суда М. Јовановић.

Што се „доброг владања“ тиче и оно је у пресуде уношено крајње некритички, неретко уз кршење елементарне логике. Тако, честе су биле судске пресуде у којима се оптуженоме стављао на терет поврат (који није ништа друго „него јако истакнуто рђаво владање“), и „у исто време, што је заиста до непојмљивости чудно, у олакшицу – добро владање“. Затим, „констатација покварености кривчеве од стране суда у циљу осуде на робију са оковом“ значила је и констатацију рђавог владања, чиме се искључивало добро владање као олакшавајућа околност. Речју М. Јовановића, „да човек не може бити морално покварен и у исто време доброга владања, то се, наравно, по себи разуме. Било би неприродно и право чудо узети друкче“. Међутим, поред свега тога, било је „и таквих пресуда, где суд кривца, због покварености његове, осуђује на робију са оковом, па му ипак признаје добро владање као олакшавну околност. И онда имамо и тај парадокс, да је једно исто лице и покварено и – доброга владања!“⁴

2. СЛАБОСТ ПОРОТНИКА

Зарад смањења броја ослобађајућих пресуда услед недостатка доказа у Србији је 1871. године уведена порота. Она је требало да отклони штетне последице законске доказне теорије у случајевима кривичних дела разбојништва, опасне крађе и паљевине на које се народ најчешће жалио. Докази за ова кривична дела тешко су при-

⁴ М. П. Јовановић, 242, 245.

бављани, јер се због слабе насељености, раштрканости села и врлетног терена, често се дешавало да је појединац за кога је сва околина веровала да је извршио крађу или паљевину ослобађан због недостатка законом прописаних доказа. Лек за такве случајеве видео се у пороти, пошто су се поротници изјашњавали о кривици не по крутим законским правилима, него по личном уверењу.⁵ Тако је порота у Србији представљала средство помоћу кога се, у случајевима најчешћих злочинстава, остављало „грађанима да они окривљеника на своју душу узму па кажу да ли је крив или не, чиме је требало стати на пут, да се тако лако не отпуштају они зликовци, који су се умели добро сачувати да се сви они докази, које постојећи прописи траже, код њих нису скупили“.

Убрзо се показало да порота не може да побољша ефикасност правосуђа. У пракси се дешавало да су поротници ослобађали оптужене чак и онда кад су били потпуно уверени у њихову виност. Плашећи се освете од оптуженог или његове родбине, поротници су се изјашњавали за ослобађајућу пресуду. Било је случајева да су неки поротници пред самим судом изјављивали да не смеју да гласају против оптуженог. Почетком 90-тих година XIX века, у влади и круговима око владе, раширило се мишљење да су спољним утицајима „поглавито били подложни људи са села, а не и људи из вароши, где је много теже вршити освету“.⁶

Понајбољу слику поротничке слабости оставио је један судски писар (Д. Столповић). По његовом запажању, поротници су „радије“ изрицали „да су крива следећа лица: жене, цигани и људи који нису из блиске околине у којој поротници живе“. Овакав рад поротника објашњавао је тиме што се они нису „бојали освете од слабе жене, од бедног и презреног циганина и од човека са којим се можда неће никад више у животу видети“.⁷

⁵ Неки учени савременик забележио је да „наше судије још не разуму шта су закони, а хоћемо пороту, и то не да буде *боље*, но да буде *строжије* суђење“, Н. Крстић, *Дневник – јавни живот*, II, Београд 2006, 151.

⁶ Б. Марковић, *Расправе из кривичног поступка*, Београд 1914, 110–115, 119–121.

⁷ „Блиска околина – навео је још Д. Столповић – доста утиче на ‘убеђење’ поротника а и да не помињемо политичке разноликости, које такође утичу на савесност поротника“. (Д. Столповић, „Како наша порота суди“, *Архив ПДН*, књ. II, 2/1907, 183). На невољу партијских аршина, у свим сферама друштва, па и у Касационом суду, жалио се др Никола Крстић. „Но то је белај што се код нас поготово све ствари оцењују с гледишта партајског“, каже Крстић у свом Дневнику, 6. маја 1883. године. У једном случају фалсификата било је очигледно да је оптужени „учинио злоупотребу од општинског печата и опет два је дана трајало препирање у суду /Касационом/, док је решено да се поништи судско решење којим га суд пусти слободна, изрекавши да у делу туженог нема кривице. Судије С. и Т/рпезић/ одликоваху се бранећи човека који је очевито крив, али за ког они држе да му је неправедно и

3. „РОБИЈА – ДОБРИЈА“

Доминантно народно схватање тежине казне одступало је од законодавчевог. Законодавац је новчану казну одредио као блажу од казни затвора и „боја“ – батинања (до укидања ове телесне казне 1874. године).⁸ „У оним случајима у којима је дозвољено суду да бира оће ли кривца осудити на новчану казну или на бој, или, оће ли га осудити на затвор, суд ће осуђивати на новчану казну само у блажим случајима“ – стајало је у чл. 30. Казненог законика. У одлуци Касационог суда (од 1903. године) изричито је наведено: „затвор је казна по својој природи тежа од новчане казне“.⁹

Међутим, већ у првим годинама примене, законодавчев став о тежини појединих казни доведен је у питање. Један имућни грађанин из Пожаревца био је осуђен „на знатну глобу, коју да плати или да је замени са педесет батина. Грађанин је изабрао ово друго“. Сазнавши за ово, кнез Михаило је довео у питање могућност политичких слобода: „какве слободе да се даду свету, који тако мало има личног поноса и осећања грађанске части“. Савременик је тим поводом забележио да пожаревачки избор „боја“, уместо новчане казне, „није био усамљен случај“.¹⁰

Почетком XX века, добри познаваоци правне праксе скрећу пажњу на то да се док се по Кривичном законнику узима да „најблажа је новчана казна, докле у ствари утицај казне затвора за већину осуђених много је мањи но утицај новчане казне“. О томе је један правник практичар оставио овај веродостојан податак: „Имали смо прилике у својој пракси да се уверимо да велика већина осуђених сматра новчану казну за тежу од кратковремене казне затвора. Ово се свакодневно обелодањује приликом изрицања пресуда оптуженима, који увек показују готовост да новчану казну замене затвором. Дакако да има и противних случајева, али они спадају у ретке изузетке. Овоме је свакако узрок рђаво економско стање већине осуђених и слаб појам

из партајског гледишта од либерала скована кривица. Ја рекох – забележио је Крстић 31. јануара 1884. године – да ми је то тужно искуство, јер налазим да је зло кад су судије подложне упливима који чине да се јасна и очевидна истина затрпа“, Н. Крстић, *Дневник – јавни живот*, III, Београд 2007, 113, 140.

⁸ Павловић, М., 340–341.

⁹ Ђ. Ценић, *Објаснење Казнителног законика за Књажество Србију*, Београд 1866, 72–74; *Казнени Законик и кривични судски поступак Краљевине Србије* протумачени одлукама опште седнице и одељења Касационог суда, средио Г. Никетић, Београд 1911, 33. У *Пројекту и мотивима Казненог законика за Краљевину Србију*, Београд 1910, 223 стоји: „Како је новчана казна блажа од затвора, то се по себи разуме да ће се она и изрицати у блажим случајевима.“

¹⁰ Ж. Живановић, *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века*, књ. I, Београд 1923, 122 и даље.

о љаги која пада на онога који иде у затвор.“ Правни практичар (Д. Столповић) је закључивао да „многи далеко више полагају на имовину, него на последице од издржаног затвора“. Свему томе је још додао „и наклоност нераду“.¹¹

Што се издржавања казне лишења слободе тиче, ту готово ништа није ваљало. Кривичним правосуђем у Србији владала је казна кратковременог затвора. Према статистици од 1899–1903. године у 92% случајева изрицана је казна затвора у трајању до једне године. Следствено, и за Србију је важио закључак Франца фон Листа да ако кратковремени затвор не ваља, онда не ваља ни цело кривично правосуђе.

Затвор није ваљао, прво, због тога што се приликом смештаја осуђеника у поједине одаје није вршило разврставање према узрасту, занимању, величини казне и учињеном кривичном делу, него их је кључар или старешина стражара смештао „по свом нахођењу, при чему награда игра велику улогу, јер имућније, уз мањи бакшиш, смешта у боље одаје, без обзира на то, да ли они то заслужују или не. У оба казнена завода (пожаревачком и нишком), одаје су оваквим разноликим друштвом тако препуњене, да сви немају места ни да легну“. Даље, како је забележио проф. Божидар Марковић, „са смештањем осуђеника у поједине одаје сматра се да је све свршено; осуђеник има ту да остане докле не истече време досуђеној казни, и у том седењу састоји се издржавање затвора у нас. За све време тога седења, које се зове издржавање казне, управа казног завода не обраћа никакву пажњу осуђеницима. О ‘изображењу’, ‘моралном поправљању’ и ‘радиности’, које помињу правила о домаћем реду у казним заводима ни помена нема. Осуђени не раде ништа, не обучавају се ниједном занату.“ Стога, издржавање казне затвора „састоји се у беспримерном беспосличењу, које је испуњено спавањем и забављањем“.

Према налазу проф. Б. Марковића „у казаматима се приређују читава весела; ту се весело пропраћају славе; ту се по цео дан и дубоко у ноћ пева и причају најразноврсније приче. Свака одаја има свога кафецију, који кува кафу, продаје дуван, па и остале намирнице. За новац се може набавити све што се жели. Кад изилазе у варош на рад, осуђеници свраћају у дућане и пазаре што им треба, а свраћају и у кафане, где заједно с чуварима пију. Колико осуђеници не осећају тежину затвора, кад га на овај начин издржавају, врло лепо показује овај пример. Један осуђеник у пожаревачком казном заводу питао је /.../ управника, да ли о својој слави св. Архангелу Михаилу да носи колач у цркву или да свештеник дође у завод да му колач пресече.

¹¹ Д. Е. Столповић, „Белешке (Неколико речи поводом питања о условној осуди)“, *Архив ПДН*, књ. II, 6/1907, 426–427.

Али ова његова жеља није била задовољена. Но и без црквеног обреда осуђеници прослављају своје крсно име на тај начин, што за тај дан набаве доста ракије и вина и добро почасте своје 'другове' у заводу.“ Приликом једног претреса 570 осуђеника, у београдском казненом заводу, код њих 150 нашло се „2502 динара и то 1103 дин. у злату. Било је осуђеника, код којих је нађено по 30, 50, 80, 100, 200 па и 290 динара. Најобичнија је ствар, да чувари па и кључар узимју новац од осуђеника на позајмицу и да овима зато чине све могуће услуге.“ Због свега тога „многима је живот у казненом заводу пријатнији и удобнији од живота у слободи“.¹² Најзад, с једне стране, услед затворске лабавости, а с друге као алтернатива новчаној казни, казна лишења слободе је у народу изнета на добар глас, који је преточен у синтагму *робија-добрија*.

4. БРОЈНА ПОМИЛОВАЊА И УСЛОВНИ ОТПУСТИ

Са давањем бројних помиловања почело се одмах по доношењу Казненог законика 1860. године. Први и најутицајнији тумач овог законика, Ђорђе Ценић, помињао је да се у Министарству правде налазе документи који сведоче о томе „како су у само оно време када је овај Закон почео важити по 20, 40, 60 и више криваца једним актом ослобађани били казне, пошто се од њи(х) надлежним свештеником у цркви у заклетва узме да више грешити неће“. Помиловање у маси, како је то примећивао и Ценић, доводило је у питање сврху саме казне.¹³

Слично Ценићу, више од четири деценије касније (1910. године) говорио је посланик проф. Драгољуба Аранђеловић. И он је указивао на то да се бројним помиловањима изиграва сврха кажњавања, а друштво оптерећује неизлеченим криминалним случајевима: „Помиловања се врше у маси, кад буде каква свечаност, или дође нова влада, или нови министар, онда се сматра за дужност да се свима, који су осуђени на робију, смањи на пет-десет година. Или, препуњени казнени заводи, нема места за све осуђенике, хајде да помилујемо неке, да направимо место за друге осуђенике. Можете мислити шта бива, кад се по таквом принципу поступа, кад се пусти две-три стотине осуђеника, који се размиле по земљи и почну радити оно што је природно да ће радити осуђеници који нису издржали казну и који се нису могли у казненом заводу поправити.“¹⁴

¹² Б. Марковић, „Средства за замену кратковремене казне лишењем слободе“, *Архив ПДН*, књ. V, 2/1908, 153; Д. Столповић, 427.

¹³ Ђ. Ценић, 49. Сам Ценић је, иначе, био „и сам извршитељ више оваквих помиловања“.

¹⁴ М. Павловић, 522, фн. 227.

Условни отпуст, који је у Србији био веома хваљен кривичноправни институт, имао је ефекат сличан ефекту помиловања. Условни отпуст уведен је 22. маја 1869. године *Законом о условном отпуштању криваца из казнителних заведења*, и то пре Француске и многих других европских земаља. Већина правника у Србији гордила се овом чињеницом: „Част нека је законодавцу који је овом лепом установом отпочео реформу нашег казног система“ (М. Жујовић). Било је, пак, правника који су сматрали да је „условни отпуст уведен сувише рано“ (Д. Суботић).

Михаило Жујовић, најбољи познавалац извршења казне лишења слободе последњих деценија XIX века, као највећи проблем условног отпуста означио је то што није било никаквих гаранција да се над пуштеним осуђеником „неће вршити самовоља“. За „сваку, и најмању крађу или ма какву кривицу“ на њега би пала сумња, и он би могао бити враћен у завод, да доврши прекинуто издржавање казне.¹⁵ Овако враћен, „он губи сваку наду, и ишчекује да издржи казну, како би се само могао осветити. А после га више није могуће добру вратити“. Ипак, осамдесетих година XIX века, било је доста условно отпуштених, а врло мало враћених осуђеника са условног отпуста. За три године (1883–1885, по наводу М. Жујовића) условно је отпуштено 784 робијаша, а на дослужење казне враћено је само 12 лица (и то 1883. године ниједно, а наредне две године по шест). Мали број лица са укинутим условним отпустом наводио је на закључак да је „закон о условном отпусту врло користан“. Међутим, латентни предлог да се условни отпуст веже за 2/3 издржане казне (уместо важеће половине), сам по себи је указивао на то да је реч о институту који је слабио судску пресуду. Одлични српски „класични“ кривичар, Д. Суботић, 1914. године је скретао пажњу на то да се дотадашњим „начинном помиловања и условног отпуштања из казнених завода већ створило уверење, да казна није оно зло, које законодавац замишља као логичну последицу кривичног дела“.¹⁶

5. УЗРОЦИ И ПОСЛЕДИЦЕ

Неосновано и олако посезање за олакшавајућим околностима понекад је оправдавано тиме што „строге су казне у нашем Казненом

¹⁵ Према закону, условни отпуст се прекидао ако би „одпуштени“ учинио „какво год, ма и најмање казнимо дело, или се бар основано сумњати може да га је он морао учинити а нико други“ (чл. 5, ст. 1, ал. 1).

¹⁶ М. Жујовић, „Поглед на стање наших казнених завода за 1883–1884–1885 год.“, *Бранич*, 3/1887, 166–167; М. Васиљевић, Ђ. Д. Ценић, *Развој кривичноправне мисли у Србији XIX века*, Београд 1987, 225–227; „Рад правничког удружења“, *Архив ПДН*, књ. XVII, 4/1914, 300.

законику“, па се због тога морало „прибећи олакшавним околности-ма да би се казна ублажила“. Овај став побијан је, из најбољих правничких кругова, упозорењем да „строгост закона судији не даје права да закон изиграва и закону доскаче. Његово је да закон примени онакав какав је, а законодавац има да законе поправља и ублажава, ако нису добри или су сувише строги, неправедни“.¹⁷

Слабост кривичне пресуде била је условљена слабошћу, односно „алкавошћу“ целог судског поступка. Тако, Закоником о кривичном поступку било је прописано да за све време суђења „све у решавању учествујуће судије и деловодитељ морају непрекидно за време претреса бити у заседању“. Међутим, судије су се ретко могле видети „на окупу за време извиђања. Двојица, по који пут и један једини судија врши тај посао. Остале судије задовоље се оним што је њихов колега урадио па изричу пресуде над човеком кога често нису ни видели.“ Затим, и на главном претресу било је крупних пропуста. У записник је уношено и оно што није било. „Кад год одете на претресе – каже се у *Политици* из 1914. године – ви ћете чути председавајућег судију како помиње држ. тужиоца за кога вели да је присутан, да је казао то и то и како тај државни тужилац тражи да се оптужени строго осуди. Државног тужиоца међутим нит је ко видео нит је ко чуо“. Најзад, савременици су закључивали да судови служе само томе да судије добијају плату. Са тим тврђењем *Политика* је завршила уводни чланак под насловом „Је ли то суд?“. „Ми овде само констатујемо једно стање које је срамота за земљу у којој се тако често чује изрека: да правда држи земљу и градове. Док је наш народ том својом изреком дао доказа о високом појму који има о правди и судовима дотле су његове школоване судије судове свеле на ниво једног чиновничког бироа у коме се послови отаљавају колико да се изгура до краја месеца кад се има примити плата.“¹⁸

Прави узрок „порока“ олакшавајућих околности у Србији крајем XIX и почетком XX века лежао је у судијском страху од злочина-

¹⁷ М. Јовановић, 247.

¹⁸ *Политика*, 24. април 1914. – На *Политикин* уводни чланак одговорио је председник једног првостепеног суда. Он је поменуо да *Политика* својим „квалификацијама судова и судија баца врло рђаву сенку на наше судове и њихове судије, мада то не стоји у истини“. Међутим, председник суда М. Д. Јовановић ни једним фактом није побио *Политикине* квалификације, него их је индиректно потврдио, говорећи о оптерећености судова. У судијином закључку наведено је да, с обзиром на велики „размер судских послова, сваки је прекор Господину Министру правде и судијама неправедан и требало би тражити пута и начина, да се са судија скину послови који не спадају чисто у надлежност судске власти. Јер, не само што се тиме уди добром гласу судова и судија већ се код судског особља осећа малаксалост, услед претрпаности послова, а да и не говоримо, да за стручно образовање остаје мало времена. Оправдан прекор могао би бити само тада, када би и код нас судови били уређени, као у Француској, Енглеској и Немачкој, а овако не може ни бити речи о томе“, М. Јовановић, „Је ли то суд?“ *Архив ПДН*, књ. XVII, 4/1914, 292–293.

ца и преступника, односно од могуће освете осуђеника и његових рођака. На то најбоље указују чињенице о поротничком страху од освете, као и напомене о осветничким нагонима осуђеника са укинутим условним отпустом.

На проблем судијског страха у Србији индиректно је указано поводом једне скупштинске расправе 1911. године о важности појединих професија. На изјаве посланика „да је судска власт најважнија“ дошла је реакција у часопису *Полиција*, са тврђењем да „добро организовано судство“ не значи ништа без „добро организоване полиције, која ће обезбедити ред и мир, личну и имовну безбедност“ и тиме „дати могућност судији да сме да суди“.¹⁹ Међутим, полиција у Србији није уливала велико поверење.²⁰ У том смислу, један радник полиције писао је „да је наша журналистика некако на полицију кивна. Она кад оспе ватру, мислио би човек да смо најгори типови и мрачњаци и да би нас одмах требало стрељати.“²¹ Затим, у склопу чињеница о слабости полиције, посебно место имала је погибија кнеза Михаила. Наиме, и над полицијом и над судовима у Србији задуго је лебдела сенка убиства кнеза Михаила, са исказима убица да су то учинили да би се осветили због наводно неправедних судских пресуда. У земљи у којој су осуђеници лако нашли начина да се „освете“ Кнезу због лоших пресуда и недавања помиловања, ниједан судија није се могао осећати сигурним.²² Речју, у Србији судије изгледају као људи који са сваким процесом улазе у нови могући осветнички круг. Стално под претњом освете, судије би својом евенту-

¹⁹ Љ. Јоцић, „Полиција и суд“, *Полиција* 2/1911, 46.

²⁰ Тако, у Београду, као престоници, где је полиција била у најбољем стању, није било довољно жандарма (просечно по 30 по кварту), а и они су били лоше организовани. Дешавало се да „баш не буде ни једног у кварту онога тренутка када се појави изненада какав догађај за чије је отклањање потребно учествовање њихово“. В. Крстић, „Употреба жандарма у кварту“, *Полиција* 8/1912, 233–234. Као доказ да је Београд „у погледу безбедности и сигурности прва престоница у Европи“, навођено је да су у периоду од 1905–1910. године „извршена само два убиства из освете и кривци су одмах ухваћени и предати суду“. Године 1909, од дванаест покушаја убиства, три су била из освете („Полиција и безбедност у Београду“, *Полиција* 4/ 1910, 99). Јавна безбедност по селима била је „испод сваке критике. Нити општине имају своје ноћне чуваре, нити ови врше своју дужност као што треба, а већином се лиферују из редова, који би се могли наћи и под полицијским надзором. Кад је извршено познато разбојништво над Талијаном на путу Марковац – Свилајнац, у то време ноћни чувар општине марковачке спавао је пред судницом! Над њима нико не води надзор, довољно је да се ‘реде’ стражари, а где ће се они бавити, докле и на што ће пазити, ни сами они не знају.“ (Ч. А. К., „Полицијске реформе“, *Полиција* 18–19/1911, 552.

²¹ М. Лозанић, „Наше друштво и полиција“, *Полиција* 5/1912, 137.

²² Један од завереника и непосредних извршилаца, рекао је на суду: „Ја нисам имао никакве друге намере, но до осветим мога брата Љубомира, који је био заточеник у Топчидеру“ (*Суд убицама кнеза Михаила*, Београд 1868, 43). М. Павловић, *Преображенски устав – први српски устав*, Крагујевац 1997, 372.

алном „строгошћу“ само изазивале судбину. Поред тога, њихов алкав начин рада терао их је на својеврсно превентивно извињавајуће поступање, које се испољавало у некритичкој употреби олакшавајућих околности.

Све у свему, кривичне пресуде у Србији XIX и почетком XX века биле су слабе и унутра и споља. Њихова унутрашња слабост била је последица судијске некритичке употребе олакшавајућих околности и законодавчеве нетачне представе о тежини појединих казни. Спољашња слабост кривичне пресуде била је последица неумерене и неодмерене употребе помиловања и условног отпуста. Речју, пошто би била нагрижена олакшавајућим околностима, пресуда би била крајње релативизирана или анулирана бројним произвољним помиловањима и условним отпустима. По медицинској аналогји, пресуде у Србији изгледају као леукоцити чије је дејство крајње ослабљено.

Marko Pavlović

Full Professor

University of Kragujevac Faculty of Law

WEAKNESSES OF THE CRIMINAL SENTENCING IN SERBIA AT THE END OF THE 19TH AND AT THE BEGINING OF THE 20TH CENTURY

Summary

This paper comprises the comprehensive analysis of the weaknesses of the criminal sentencing in Serbia at the end of the 19th and at the begining of the 20th century. It can be argued that the criminal sentencing was internally weak due to the uncritical use of extenuating circumstances. The use of confession and good behaviour was inappropriate and sometimes illogical. The firm evidence would sometimes show that the accused was innocent, but the court would nevertheless accept his confession. On other occasions, the judges would quote good behavior of the accused into the sentence, even though he was held on a charge of repeated violation of the law.

Furthermore, the very execution of the sentences weakened them as convicts had spent idle days in the prison. For many convicts, the conditions of life were better in prison than outside. Consequently, the saying „a time in prison – good season“ was rife among the people.

Finally, numerous pardons and paroles weakened the criminal sentencing from outside. The judges feared of the revenge either of the accused or of their relatives. Thereafter, the judges that were careless in doing their jobs, tried to secure a preventive excuse for themselves by uncritical use of extenuating circumstances. All in all, the criminal sentencing in Serbia looked like leukocytes whose effect has been utterly diminished

Key words: *Extenuating circumstances.* – „*A time in prison – good season*“. – *Paroles.* – *Pardons.* – *Fear of revenge.*